

FAN VA TABIATNI TANISHTIRISH ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INTELLEKTUAL IMKONIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Musulmonova Sh. T.

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim pedagogikasi va*

Tayanch soʻzlar: tabiat, atmosfera, motivlash, chiqindi, oʻsimlik turlari va usullari, ekologiya vajatrof-muhitni muhofaza qilish.

Ключевые слова: природа, атмосфера, мотивация, отходы, виды растений и методы, экология и охрана окружающей среды.

Key words: nature, atmosphere, motivation, waste, plant species and methods, ecology and environmental protection.

РЕЗИЮМЕ:

Mazkur maqola maktabgacha ta'lim sohasiga oid boʻlib, maqolada tabiat, global ekologik muammolar, tabiatni muhofaza qilish hamda atmosferaning buzilishi yoritilgan.

РЕЗИЮМЕ:

Данная статья относится к области дошкольного образования и охватывает природу, глобальные экологические проблемы, охрану природы и загрязнение атмосферы.

SUMMARY:

This article is related to the field of preschool education and covers nature, global environmental issues, environmental protection and air pollution.

Tabiat – bu insoniyat yashashi uchun buyuk makon, nozu-neʼmatlar manbai boʻlib, uni asrash har bir insonning burchi, bu borada xalqimiz oʻzining milliy-tarixiy anʼanalariga ega. Bu anʼanalar doimo rivojlantirilib, boyitib kelingan. Oʻtmishdan maʼlumki, tabiat insoniyat uchun bebaho qadriyatdir. Tabiat, tugʻilish, yashash, oʻsish-faoliyat maydoni. Inson tabiat bilan birga yashaydi, oʻsadi, rivojlanadi. Respublikamiz mustaqillikka erishgandan soʻng tabiatni muhofaza qilishga oid maʼnaviy qadriyatlar ham xalq hayotida toʻlaroq namoyon boʻla boshladi. Mustaqillik tufayli yurtimizda qadim-qadim zamonlarda kechgan davlatchilik taraqqiyoti, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-maʼnaviy hayotni atroflicha tahlil va tadbiiq etish imkoniyati vujudga keldi.

Bolalar bilan ishlashda tarbiyachining asosiy vazifasi har bir bolaga o'z oldiga amalga oshirilishi mumkin bo'lgan vazifalarni qo'yishga yordam berish, ularni hal qilish usullarini o'zlashtirishlariga va uning faoliyatda qo'llashlariga yordam berishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellekt operatsiyalari usullarini shakllantirish (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, analogiya), o'z harakatlarini fikrlash va rejalashtirish qobiliyatlari orqali aniqlanadi. Bolalarda o'zgaruvchan fikrlash, tasavvur, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o'z bayonotlarida bahslasha olish, eng oddiy xulosalar chiqarish, ixtiyoriy sa'y-harakatlarini maqsadli boshqarish, tengdoshlar va kattalar bilan to'g'ri munosabatlarni o'rnatish, o'zini boshqalarning ko'zi bilan ko'rish qobiliyatlari tahlillar davomida tarbiyachilar tomonidan aniqlanadi va rivojlantiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual imkoniyatlarini rivojlantirishda quyidagi didaktik tamoyillar asos bo'ladi:

psixologik qulaylik tamoyili-yaratilgan ta'lim muhiti, barcha stressni yaratuvchi omillarni olib tashlashni ta'minlash ta'lim jarayoni;

faoliyat tamoyili-yangi bilimlar tugallangan shaklda emas, balki bolalar tomonidan mustaqil ravishda "kashf etilishi" orqali kiritiladi;

minimax tamoyili-har bir bolani o'z tezligida rivojlantirish imkoniyati ta'minlanadi;

dunyoni yaxlit ko'rish tamoyili-yangi bilimlarning kiritilishi bilan uning atrofdagi dunyo ob'ektlari va hodisalari bilan aloqasi ochiladi;

o'zgaruvchanlik tamoyili-bolalar o'z tanlovini qilish qobiliyatini rivojlantiradi va ularga tizimli ravishda tanlash imkoniyati beriladi ;

ijodkorlik tamoyili-o'quv jarayoni bolalarni o'zlashtirishga qaratilgan o'z tajribasi ijodiy faoliyati;

uzluksizlik tamoyili-ta'limning barcha darajalari o'rtasida ketma-ket aloqalar ta'minlanadi.

Yuqorida bayon etilgan tamoyillar rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etish asoslariga oid zamonaviy ilmiy qarashlarni mujassamlashtirib, intellektual va intellektual rivojlanish muammolarini hal qilishni ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagi barcha bolalar yangi ma'lumotlarni juda yaxshi qabul qiladilar. Bolalar bu bilim va ko'nikmalarni o'yin davomida tengdoshlari bilan muloqot qilish, mashg'ulotlarda qatnashish va tarbiyachilar bilan suhbatlar orqali egallaydilar. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi uchun mashg'ulot jarayonini to'g'ri tashkil etish, bolalar faoliyatini to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish juda muhimdir. Bola tabiatan unga xos bo'lgan doimiy o'rganish uchun o'lkan salohiyatga ega. Bunday

qiziquvchanlik maktabgacha yoshdagi bolaning har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida bosqichma-bosqich rivojlanishi uchun ajoyib asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tarbiyachilarning vazifasi har bir bolaning iste'dodi, qobiliyatlari va ko'nikmalarini, shuningdek, yoshini hisobga olgan holda "kalitni ko'tarib olish" dir. Bola yangi narsalarni asta-sekin va majburlashsiz o'rganishi kerak. Bundan tashqari, tarbiyachi kichkina odamni o'zini takomillashtirishga, yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishga undashi kerak. Faqat bu holatda, barcha zarur shart-sharoitlar bajarilgan taqdirda, bolalarning aqliy tarbiyasi to'g'ri yo'ga qo'yiladi.

Har bir bola individualdir, shuning uchun barcha bolalarning aqliy rivojlanishini "bir o'lchamda hammasiga mos keladi" deb umumlashtirib bo'lmaydi. Shu bilan birga, barcha bolalar uchun umumiy bo'lgan ma'lum bilim va ko'nikmalarning rivojlanish bosqichlarini qayd etish mumkin. Shu munosabat bilan maktabgacha yoshdagi bolalarning **intellektual** rivojlanishining **uchta** modeli ajralib turadi.

Harakterli hissiy- tug'ilgandan boshlab va bola hayotining bir yarim yili davomida hissiy rivojlanishi eng faol sodir bo'ladi. Bu asos to'liq rivojlanish chaqaloqning aql-zakovati, uning muvaffaqiyatli hayotga "chiptasi". Shuning uchun, tug'ilgandan boshlab, bola tinch muhitda bo'lishi, yaqinlarining sevgisi va roziligini his qilishi kerak.

Mantiqiy- 5 yoshda bolalarda eshitish va ko'rish organlari faol rivojlanadi. Bu bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini, shuningdek, musiqa asarlariga moyilligini "belgilash" uchun ideal vaqt. Bunga erishish uchun bola bilan o'quv o'yinlarini o'ynash, konstruktorlarni to'plash va mantiqiy jumboqlarni hal qilish kerak.

Bolalarni aqliy tarbiyalashning nutq modeli bolalarning eshitish orqali ma'lumotni yodlashning tabiiy qobiliyatini rivojlantirishni taklif qiladi. Misol uchun, maktabgacha yoshdagi bola chet tilini har qanday kattalarga qaraganda ancha oson va tezroq o'rganishi mumkin. Shunday ekan, ta'lim jarayonida bunday iste'dodni rivojlantirish va rag'batlantirish zarur. Bu kitob o'qish, berilgan mavzularda suhbatlashish, she'rlar va qo'shiqlarni o'rganib bo'lishi mumkin. Shunday qilib, bola ongiga har tomonlama ta'sir ko'rsatishdan foydalanib, barkamol shaxsni o'stirish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalik davridagi asosiy faoliyat o'yindir. Ushbu asosiy oqim bilan bog'liq holda pedagogik ish ommaviy va maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarida ham o'yinni boshqarish hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni **intellektual imkoniyatlarini rivojlantiruvchi bir qator** o'yinlar mavjud: didaktik, mobil, drammatizatsiya o'yinlari, qurilish

va konstruktiv, musiqiy qiziqarli o'yinlar va ijodiy rolli o'yinlar. Ular bolaning shaxsiyatini rivojlantirishda alohida rol o'ynaydi, shuning uchun kelajakda o'yin haqida gapirganda, biz ushbu turdagi o'yinni yodda tutamiz.

Rolli o'yin-bolaning hayoti davomida, uning boshqa odamlar bilan muloqot qilish jarayonida shakllanadi. Qanday faollik rolli o'yin quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan murakkab shakllanishdir: maqsadli, ehtiyoj-motivatsion, mazmunli, operativ, samarali.

Har yili hayot nafaqat kattalarga yuqori talablarni qo'ymoqda, balki bolalarga ham: ular o'tkazishlari kerak bo'lgan bilimlar miqdori barqaror o'sib bormoqda; tarbiyalanuvchilar bu bilimlarni o'zlashtirish uchun mexanik emas, balki mazmunli bo'lishini xohlashadi. Oldinda turgan muammolar qatorida maktabgacha ta'lim tashkilotida birinchi o'rinda bolalarni maktabga tayyorlash vazifasi turadi. Bolaning muvaffaqiyatli maktabga tayyorligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri intellektual va kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi, bolaning aqliy yetukligining ma'lum darajasidir. Bu shuni anglatadiki, maktabga kirish vaqtida maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchining barcha imkoniyatlari shakllangan bo'lishi kerak:

kognitiv jarayonlar: idrok (ranglar, o'lchamlar, shakllar, bo'shliq, tovushlar va boshqalar), xotira (og'zaki semantik), diqqat, fikrlash, tasavvur. Ko'pincha o'qiydigan, hisoblaydigan va yozadigan, o'rganishni boshlagan bola mantiqiy fikrlash uchun topshiriqlarni bajarishda qiynaladi. Shu sababli, maktabgacha yoshda bolada e'tiborni rivojlantirish, fikrlash, taqqoslash va tahlil qilish, ob'ektlarning muhim xususiyatlarini umumlashtirish va ajratib ko'rsatish, naqsh topish qobiliyatini rivojlantirish muhimroqdir.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev A.M., Xakimov N.X., Ishmuxamedova L.A. *Ekonomika prirodopolzovaniya. Uchebnoe posobie.* - T.: TDIU, 2009. - 263 b. 2001y <https://reallib.org/reader?file=1470879>
2. Abduraximov K. *Ekologik bilimlar amaliyotida.* // Xalk ta'limi, 2-son. 99-103. <https://www.researchgate.net/publication/360081940>
3. Abdullaeva N.Sh. *Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish.* Avtoreferat. *Pedagogika yo'nalishi bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi uchun dissertatsiya,* 2019 y.
4. Abduraxmonova D.A. *Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalash tizimini takomillashtirish.* Avtoreferat. *Pedagogika fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasi uchun dissertatsiya,* 2019 y.
5. Allayarov M. *Ekologicheskoe obrazovanie i duxovnost* // *Ekologicheskii vestnik,* 2001. № 5-6. - s. 29.